

ANNA BUJNOCHOVÁ

POSELSTVÍ GENERÁLNÍHO PROLOGU ZBRASLAVSKÉ KRONIKY

„Ačkoliv Filozof tvrdí, že není vhodné zabývat se povídkami a těmi, kdo ve stylu povídaček filozofují, přesto vážná pravda, je-li podána zábavně a vtipně, působí na čtenáře příjemněji, jak praví ono přísloví: ‚sladší úsměv má vážnost, když zdobí ji vtip‘. A tak si myslím, že nejen čistě teologická literatura, ale jak uvádí Apoštol, ‚vše, co bylo napsáno, bylo napsáno pro naše poučení, abychom z trpělivosti a povzbuzení, které nám dává Písmo, čerpali naději‘.“¹

Již od dob antiky poskytoval prolog, umístěný do čela spisu, literárnímu tvůrci jedinečnou příležitost oslovit čtenáře a zajistit si jeho přízeň.² Petr Žitavský, druhý autor a dovršitel Zbraslavské kroniky,³ vyplnil tento prostor z velké části úvahou, jejíž název by snad, kdyby vzešla z pera dnešního literáta, mohl znít „O různých druzích literatury, a jak je prospěšné střídat jejich četbu“. Ačkoli reflexe literární problematiky v rámcových částech díla není v česko-latinské středověké literatuře ničím neobvyklým,⁴ téma zvolené zbraslavským kronikářem je opravdu nevšední, a jako takové nezůstalo v minulosti bez povšimnutí literární historie. A právě první stručná interpretace generálního prologu Zbraslavské kroniky, která se zrodila v rámci obsáhlého rozboru předhusitských pro-

¹ *Immo quamvis asserat Philosophus, quod de fabulis et fabulose philosophantibus non sit dignum studio intendere, tamen quia ipsa veritas seriosa aliquando ex allusione iocosi sermonis fit legentibus plus iocunda, iuxta illud poeticum „dulcius arrident seria picta iocis“, ex hoc perpendo, quod non solum pure theologica, verum etiam secundum Apostolum „quaecunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per pacientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus“. Chronicon Aulae Regiae, Fontes rerum Bohemicarum IV, ed. J. Emler, Praegae 1884, s. 3. Zde i v celém článku užívám vlastního překladu. Jak určil M. Šváb (ŠVÁB 1966, s. 89), pochází ono „příspěšné“ z prologu latinského veršovaného Ezopa, tzv. Anonyma ze 12. století.*

² Srov. ŠVÁB 1966, s. 30–33.

³ K osobnosti Petra Žitavského a k problematice Zbraslavské kroniky srov. zejména NOVOTNÝ 1905, PRAŽÁK 1938, z novějších prací: SPĚVÁČEK 1993, BLÁHOVÁ 1994, BLÁHOVÁ 1995, PETRŮ 1996, BUJNOCH 1996, BUJNOCH 1999, CHARVÁTOVÁ 2002.

⁴ Další doklady v dílech předhusitského období viz ŠVÁB 1966, s. 87–94.

logů a epilogů z pera M. Švába,⁵ zavdala podnět k napsání tohoto krátkého příspěvku: „Zřejmě jako doprovod a odraz rozvíjející se světské tvorby na počátku 14. století i politického a společenského zájmu a rozhledu autorova se objevuje v generálním prologu Kroniky zbraslavské zřetelný soud o oprávněnosti, účelnosti i užitečnosti také jiné literatury než teologické. To je jasná obhajoba tvorby s tematikou světskou... Zdroj světské opory v argumentaci je tu zastřen, ale jeho odhalením se také potvrzuje Petrův záměr: obrátit širší repertoár četby než je jenom úzce náboženská.“⁶

Pokud se čtenář tímto tvrzením zaobírá jen povrchně, patrně na něm neshledá nic nepatřičného; pokusí-li se však sledovat pozorně autorovy myšlenkové postupy a jeho zacházení s textem originálu, vynoří se okolo Švábovy interpretace nejedna pochybnost. Kupříkladu působí podezřele napětí, které M. Šváb připisuje vztahu „náboženská“ literatura (tohoto pojmenování je u Švába nevhodně užito jako označení pro duchovní literaturu) – literatura se světskou tematikou. I za cenu toho, že tak bude generální prolog Zbraslavské kroniky připraven o dramatický prvek, je třeba konstatovat, že chápání středověké literatury jakožto zápasu mezi její složkou duchovní a světskou je charakteristické spíše pro uvažování člověka dvacátého století, uvyklého určitým myšlenkovým stereotypům, stěží je však můžeme předpokládat u religiózního mnicha počátku 14. století, i když o něm jeho dílo prozrazuje, že vůči jednání církevních představitelů a politice papežské kurie zaujímal mnohdy kritický postoj⁷. Vůbec samo dělení literatury na duchovní a světskou je ošidnou a dnes již překonanou záležitostí, protože je téměř nemožné stanovit mezi jejich výtvořův pevnou hranici.⁸ U historiografických výtvořů je pak prolínání duchovní a světské roviny dáno přímo jejich posláním – středověcí tvůrci nevyprávějí o činech významných osobností kvůli nim samým, ale především kvůli oslavě Boha, informují o Božích činech vykonaných prostřednictvím vyvolených jedinců, a to je přístup, který kromě dalších společných rysů historiografie sdílí s ústředním žánrem středověké duchovní literatury, hagiografií.⁹

Základem nadsazené interpretace M. Švába, hledající v generálním prologu obhajobu světské literatury proti literatuře duchovní, je poněkud svévolné nakládání s formulací originálu. M. Šváb si nejprve zcela správně povšimnul, jak opatrně formuluje autor Zbraslavské kroniky svou „obranu“ jiné literatury než „čistě teologické“ (*non solum pure theologica*). Ztotožnil však izolovaný výrok originálu s novodobou terminologií a pomínil slůvko „čistě“, takže dále v interpretaci pracoval s literaturou teologickou či s literaturou „náboženskou“ v užším slova smyslu. Když se poté zaměřil na druhou část takto zkresleného vyjádření,

⁵ ŠVÁB 1966. K podrobnějšímu rozboru prologů Zbraslavské kroniky a prologu ke sbírce kázání Petra Žitavského srov. BUJNOCHOVÁ 2003.

⁶ ŠVÁB 1966, s. 89.

⁷ Srov. HECK 1968, s. 136–138.

⁸ Srov. NECHUTOVÁ 2000, s. 25.

⁹ Srov. NECHUTOVÁ 2000, s. 65.

na obhajovanou skutečnost, v důsledku anachronického a tendenčního uvažování nalezl v tom, co kronikář delikátně skryl za obecný biblický citát, literaturu se světskou tematikou jakožto protiklad literatury teologické. Jak jinak ovšem nejasné řeči generálního prologu Zbraslavské kroniky rozumět? V čem tkví jeho poselství?

Domnívám se, že pro vysvětlení svrchu citovaného místa (a tím i pro objasnění poselství textu, jehož součástí tvoří) je nezbytné, aby bylo zasazeno do kontextu generálního prologu. Jen tak lze totiž získat bližší představu o tom, jak Petr Žitavský literaturu pojímá a co si myslí o její četbě. Ihned po salutaci v úvodu generálního prologu čteme: „Lidé, kteří s horlivou myslí hledají pod vedením Písma na této pouti Boha, si podle mého zjištění počínají různě – někteří se úspěšně vzdělávají v doslovném chápání Písma tak, aby je zcela obsáhli, jiní si s nadšenou snahou libují ve významu anagogickém, alegorickém a mystickém, jiní zase ve smyslu tropologickém a další pak nacházejí poučení a útěchu v četbě historií a kronik. Myslím, že všemu tomu je dobré se věnovat, ačkoliv ne ve stejné míře.“¹⁰ Jen stěží bychom po středověkém autorovi mohli požadovat exaktnější vyjádření. Jak vyplývá z jeho slov, duchovně orientovaná literatura zahrnuje podle Petra Žitavského dva druhy: literaturu exegetickou, kterou zde metonymicky zastupují čtyři významy Písma – doslovný (historický, literární), povznášející (anagogický), jinotajný (alegorický, mystický) a morální (tropologický),¹¹ a literaturu historiografickou, již zde z žánrů reprezentují historie a kronika. Přitom obě – historiografie i exegeze – mají stejný cíl, přivádějí lidi k Bohu; vyjádříme-li to konkrétně se zřetelem k jejich náplni, referují o dějinách spásy.

Dalším z našeho hlediska důležitým konstatováním je, že spisy exegetické i historiografické jsou hodny pozornosti, byť ne rovnocenné. Právě v této souvislosti začne Petr Žitavský v následující, emocionálně dosti vypjaté části prologu (její součástí je i úryvek citovaný v úvodu této práce) rozvíjet myšlenku střídání různých druhů literatury a nešetří přitom biblickými ani jinými metaforami. Zbožná mysl, jak uvádí, může ve všem najít něco, čím obohatí svou ctnost i vědění; různorodá četba zahání nudu, prospívá lidem všeho věku i postavení, při-

¹⁰ *Studiosarum mencium, manuduccione Scripturarum Deum in hac peregrinatione querencium solet esse, ut comperio, varia consuetudo. Sunt enim nonnulli, qui in litterali intelligentia Scripture ita, ut illam complete habeant, efficaciter elaborant, sunt et alii, qui anagogicis, allegoricis et mysticis intellectibus, alii, qui tropologicis sensibus affectuoso studio se inclinant, alii in historiis et cronicis legendo edificatorium solacium sibi parant. Omnium horum studium, licet non equaliter, censeo commendandum. Chronicon Aulae Regiae, s. 3.*

¹¹ Doslovný výklad se zaměřuje na věcné vysvětlení textu, alegorický výklad se týká křesťanské věrouky, nejčastěji bývá christologický, náplní morálního výkladu jsou etické normy a anagogický výklad je směřován k eschatologii. Výstižně popisuje tyto čtyři dimenze biblické exegeze známý verš Augustina Dánského (†1285): *Littera gesta docet, / quid credas, alegoria, / moralis, quid agas, / quid speres, anagogia*. Srov. *Lexikon des Mittelalters*, s. v. Bibelauslegung.

spívá k duchovnímu pokroku.¹² Celou pasáž kronikář uzavírá konstatováním: „A tak každý ctnostný člověk mění svůj zájem podle časových okolností, takže se uchyluje hned k příkladům vznešeným, hned k nízkým, hned k mystickým, hned zase k názornějším“.¹³ Na konci úvahy o prospěšnosti různorodé četby tedy autor podává další charakteristiku jednotlivých druhů literatury, i když pouze v obecné rovině. Opozita vznešený – nízký, mystický – názorný dávají tušit, že ať má na mysli cokoli, nejde o druhy literatury, které by byly z hlediska svého významu a postavení na stejné úrovni, ale že se naopak (přínejmenším z pohledu jeho doby) nacházejí na rozdílných pozicích literatury vyšší a nižší. Může ovšem taková charakteristika platit o literatuře exegetické a historiografii, o nichž se Petr Žitavský zmiňoval v úvodu prologu, a dá se tak v textu prologu dosvědčit myšlenková kontinuita?

Ve prospěch takového tvrzení svědčí několik skutečností. Charakter obou druhů literatury dovoluje vystihnout jejich podstatu pomocí zmíněných protikladů: literaturu exegetickou je docela dobře možné popsat jako vznešené a mystické líčení Božího vykupitelského díla, zatímco historiografie vzhledem k exegezi představuje nízké, obyčejné a názorné vypravování o méně významných událostech dějin spásy. Zmínka z počátku prologu o nestejněm pozornosti, která má být oběma druhům věnována, svědčí o tom, že je Petr Žitavský nepovažoval za rovnocenné. Ale ještě přesvědčivější je způsob, jakým je ideální čtenářský přístup – střídání různých druhů literatury – ztvárněn na osobě adresáta generálního prologu valdsaského opata Jana v další části prologu: „Ctihodný otče, ... na základě zkušenosti jsem zjistil, že vy takové rozumné střídání užíváte. Kdykoliv jsem u vás byl, viděl jsem, že si ve vhodný čas čtete v knihách pravověrných otců a mě jste přátelským pobízením podnítil k tomu, abych přečetl celá *Moralia super Iob* svatého Řehoře, jak jste učinil i vy. A jednou, když byla vhodná příležitost, jste mi zase ukázal knihu poučných příběhů, kterou jste k užítku čtenářů napsal o svatém životě mnichů a konvršů, kteří zemřeli ve valdsaském klášteře. Tak jste v obojím zběhlý, s Pánem kráčíte na horu a hned se s ním zase procházíte po rovině, s Mojžíšem pobýváte hned na hoře Sinaji, hned ve stánku úmluvy, hned u vchodu do stánku...“¹⁴ Zatímco protikladné obrazy biblické metafory,

12 *Omnium horum studium, licet non equaliter, censeo commendandum. In omni enim materia, quam legit pia mens ... semper invenire poterit, unde legens virtutis et cognitionis suscipiat incrementum. Porro expedit ... ut epularum, id est scienciarum, diversitas habeatur, ut dum de uno habetur fastidium, de alio quis vescatur. Expedit et hoc etatibus hominum et conditionibus... eciam et uni eidemque homini proficere cupienti spiritualiter expedire videtur, ut secundum diversitatem temporum leccio varietur...* *Chronicon Aulae Regiae*, s. 3.

13 *Solet itaque homo quilibet virtuosus studium suum secundum circumstancias temporis alternare, ut nunc ad sublimia, nunc ad humilia, nunc ad mistica, nunc eciam se grossiora transferat ad exempla.* *Chronicon Aulae Regiae*, s. 3.

14 *Pater reverende ... talem alternacionem racionabilem experimento didici vos habere: Vidi, quocienscunque apud vos fui, in libris orthodoxorum patrum tempore congruo vos legere et me, ut *Moralia beati Gregorii super Iob* ex integro perlegerem, quemadmodum vos feceratis, exhortacione amicabilem induxistis; produxistis quoque semel coram me, cum tempus affuit opportunum, librum quendam edificatorium explorum, quem de conversacione sanc-*

jež měly být výrazem schopnosti valdsaského opata zabývat se různými druhy literatury, připomínají opozita z předchozího úryvku, povahy obou děl uvedených jakožto příklad náležitě různorodé četby (morální exegeze starozákonní knihy Jób a spis o životě mnichů valdsaského kláštera, o němž se dá soudit, že měl historiografický či hagiografický charakter) odpovídají rozdělení literatury z počátku prologu. Ostatně stejnou myšlenku, pojetí historiografického díla jakožto doplňující „odpočinkové“ četby k vyšší a náročnější literatuře teologické a filozofické, včlenil do jednoho z prologů své *Chronicon Bohemorum* i Kosmas.¹⁵

Přijmeme-li tedy skutečnost, že úvaha generálního prologu Zbraslavské kroniky o prospěšnosti střídání různých druhů literatury se týká literatury exegetické a historiografické, jak to vyplývá ze zřejmého konstatování v úvodu prologu a z náznaků v jeho dalších částech, nezbyvá než chápat výrok Petra Žitavského o potřebě číst i jinou literaturu než čistě teologickou nikoliv jako boj za literaturu se světskou tematikou, ale jako promyšlenou obhajobu historiografie. V Petrově pojetí představují biblická exegeze a historiografie dvě strany téže mince, obě zachycují velkolepé Boží činy v dějinách spásy, ale každá jiným způsobem a na jiné úrovni. Exegeze zde vystupuje jako ona „čistě teologická literatura“, vyšší, náročnější, abstraktnější, o jejímž významu nikdo nepochybuje. Ve srovnání s ní zastává historiografie úlohu literatury nižší, prostší a konkrétnější, ale protože má stejný cíl (slouží k poznání Boha), představuje k exegezi vhodnou, i když ne plnohodnotnou alternativu, a to zakládá její nárok na pozornost čtenářů. Vůdčím motivem poselství, které nám generální prolog Zbraslavské kroniky zprostředkovává přes propast staletí, je tedy autorova snaha obhájit smysl činnosti, jíž věnoval valnou část svého života, a zjednat jejímu produktu v soudobém písemnictví náležité místo.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY:

Cosmae chronicon Boemorum, Fontes rerum Bohemicarum II, ed. J. Emler, Praeae 1874, s. 1–198.

Chronicon Aulae Regiae, Fontes rerum Bohemicarum IV, ed. J. Emler, Praeae 1884, s. 3–337.

BLÁHOVÁ 1994: M. Bláhová, *Cisterciácké dějepisectví ve středověkých Čechách*, Historický obzor 5, 1994, s. 275–280.

ta monachorum et conversorum in Waltsassensi monasterio defunctorum ad utilitatem legencium compilastis; sic ambidexter estis, sic cum Domino in montem, sic cum eo alternatim ad campestria ambulatis, sic sic cum Moyses nunc in monte Syna, nunc in tabernaculo federis, nunc in hostio tabernaculi permanetis... Chronicon Aulae Regiae, s. 3.

15 *Licet enim, pater o venerande, Divinas non cesses epotare Scripturas et profundos philosophiae semper exhaustas fontes, tamen hoc tam tenui liquore non dedigneris tua sacra proluere labra. Saepe enim fit, ut post fortia vina et soporifera pocula naturalis quandoque homini incidat sitis, fitque haustus puri laticis suavior dulcibus poculis. Cosmae Chronicon Boemorum, Fontes rerum Bohemicarum II, ed. J. Emler, Praeae 1874, s. 68.*

- BLÁHOVÁ 1995: M. Bláhová, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila 3. V kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota*, Praha 1995.
- BUJNOCH 1996: J. Bujnoch, *Peter von Zittau als Chronist*, Vorträge und Abhandlungen aus geisteswissenschaftlichen Bereichen 17 (Schriften der Sudetendeutschen Akademie der Wissenschaften und Künste), 1996, s. 111–128.
- BUJNOCH 1999: J. Bujnoch, *Bilder aus der Königsaal Chronik. Der fingierte Brief der personifizierten Kaiserkrone an König Heinrich VII.*, Vorträge und Abhandlungen aus geisteswissenschaftlichen Bereichen 20 (Schriften der Sudetendeutschen Akademie der Wissenschaften und Künste), 1999, s. 75–96.
- BUJNOCHOVÁ 2003: A. Bujnochová, *Ke stylu prologů Zbraslavské kroniky*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, N 8, 2003, s. 95–109.
- HECK 1968: R. Heck, *Z problematyky ideologicznej „Kroniki Zbrastawskiej“*, in: *Studia z dziejów kultury i ideologii*, Wrocław 1968, s. 125–141.
- CHARVÁTOVÁ 2002: K. Charvátová, *Chronicon Aulae Regiae jako klášterní kronika*, *Marginalia historica* 5, 2002, s. 307–355.
- Lexikon des Mittelalters*, München – Zürich 1980–1999.
- NECHUTOVÁ 2000: J. Nechutová, *Latinská literatura českého středověku do r. 1400*, Praha 2000.
- NOVOTNÝ 1905: V. Novotný, *Úvod*, in: *Kronika Zbraslavská*, přel. J. V. Novák, Sběrka kronik a letopisů českých v překladech, Praha 1905, s. VII–LXXI.
- PETRŮ 1996: E. Petřů, *Literární hodnota Zbraslavské kroniky*, in: *Vzdálené hlasy*, Olomouc 1996, s. 55–62.
- PRAŽÁK 1938: A. Pražák, *Peter von Zittau als Dichter*, *Slavische Rundschau* 6, 1938 (Arbeiten zur älteren Geistesgeschichte der Westslaven Franz Spina zur Gedächtnis), s. 32–44.
- SPĚVÁČEK 1993: J. Spěváček, *Petr Žitavský a počátky lucemburské dynastie v českých zemích*, *Mediaevalia historica Bohemica* 3, 1993, s. 177–197.
- ŠVÁB 1966: M. Šváb, *Prology a epilogy v české předhusitské literatuře*, Praha 1966.

DIE BOTSCHAFT DES HAUPTPROLOGES DER KÖNIGSAALER CHRONIK (CHRONICON AULAE REGIAE)

Der Kern des Hauptprologes der Königsaal Chronik bildet die Betrachtung, wie notwendig und dazu noch nützlich es ist, „nicht nur die rein theologische“ (*non solum pure theologica*), sondern auch die übrige Literatur zu lesen. Der Artikel versucht, die Frage zu beantworten, wie man diese Behauptung verstehen soll. Während die ältere Abhandlung über diese Problematik die Worte Peter's von Zittau, des Chronikschreibers und des Abtes des Königsaal Klosters, für eine Verteidigung der profanen Literatur gehalten hat, lehnt die Verfasserin dieses kurzen Beitrages solche Auffassung resolut ab. Ihrer Meinung nach behandelt der Prolog das Bestehen und die Bedeutung nur von zwei Arten der Literatur, und zwar von der biblischen Exegese und der Historiographie. Trotzdem sind diese Arten der Literatur keineswegs vom gleichen Wert (im Prolog repräsentiert die Exegese eine hohe, abstrakte, anspruchsvolle Literatur, demgegenüber wird die Historiographie als eine niedrige, konkrete, einfache Schilderung bezeichnet), beide haben jedoch das Recht auf die Aufmerksamkeit der Leser, weil beide sich mit den Ereignissen der Heilgeschichte beschäftigen. Die Verfasserin kommt also zum Ergebnis, dass es im Hauptprolog der Königsaal Chronik vor allem um die Verteidigung der Historiographie geht, der Peter von Zittau den grössten Teil seines Lebens widmete.